

Ankara Üniversitesi

DİL VE TARİH COĞRAFYA

Fakültesi Dergisi

Cilt XXII - Sayı: 3-4

Temmuz - Aralık 1964

GİŞERİN "sedir ağacı" VE İDYOGRAMIN
HURRİCE OKUNUŞU HAKKINDA¹

Dr. Hayri ERTEM
Hititoloji Asistanı

I- Yazılışları:

GİŞERİN (fonetik tamamlamasız olarak çok geçer)

II- Hititçe fonetik tamamlamalar:

Sg. N. : GİŞERİN-as (KUB XV 34 Vs.I 30 (?); KUB XXI 27
Vs. I 5)

A.? : GİŞERİN-in (KUB XXXV 94 Rs.? 4)

G. : GİŞERİN-as (KBo VI 29 Vs. I 31; KUB XV 34 Vs. I 19,
40,48,50; Vs. II 32 (?), 43; Rs. III 13,35,
57; Rs. IV 28, 37, 41, 44,45,50,56,60; KUB
XVIII 12 Rs. 2,5)

Abl. : GİŞERİN-az (KBo VII 45 Vs. I 9 (= KUB XXXII 128
Vs. I 31); KUB XV 42 Vs. II 24; KUB
XXVII 22 Vs. I 13; KUB XXIX 7 Vs. 20,28)

GİŞERİN-za? (KUB XXXII 77 Rs. 7)

Abl. veya N². : GİŞERİN-an-za (KUB XXIV 1 I 12;2 Vs. 10)

III- Hurrice fonetik tamamlama:

GİŞERİN-PI (KUB XXXIII 98 Vs. II 9; 102 Vs. II 11)

IV- Umumiyetle "sedir ağacı" anlamına gelen (Friedrich, HW s. 271) ve Sommer-Ehelolf'e göre (Pap., s. 69: KBo V 1 III 45) "güzel kokulu baharatın

¹ Bu yazıda kullanılan kısaltmalar için bk. J.Friedrich, H (ethitiscbes) W (örterbuch), Heidelberg, 1952 ve 2. Ergänzungsheft, Heidelberg, 1961.

² Gurney, AAA XXVII s. 54. Friedrich, HW s. 271'de Sg.N. olarak kabul eder.

herhangi bir kısmı (kozalak?, iğne yaprak?)?", Güterbock'a göre (Kumarbi Efsanesi (Türkçeye çeviren: Sedat Alp)-Ankara, 1945, s. 24: KUB XXXII 103 Vs. II 3 (= 100 + KUB XXXVI 16)) "sedir ağacı (sakızı)" olarak ta tercüme edilmek istenen idyogram metinlerimizde³ çoğul halde geçmez. Nebat sıralarını gösteren metinlerde ^{G1S}PA.A.I.NI "çam" ^{G1S} (KUB VII 39 16), ^{G1S}SPA.I.M ^{G1S}ZE.IR.TUM "zeytin ağacı" (KUB IX 22 Vs. II 8,22,29; Rs. III 11-12), ^{G1S}e-ia-an "çam veya çam cinsinden bir ağaç" ^{G1S}s/a?- (IBoT II 39 ay. 20), ^{G1S}ŞA.LA.BI.TA⁵ (KUB XXXVII 1 Vs. 9), ^{G1S}ŞINIK "ılgın ağacı" (KBo V 2 Vs. I 39; Rs. IV 21) ile birlikte geçer ve ilk yeri işgal eder. Bazı metinlerde ise (KBo V 1 Rs. III 45;2 II 7-9; Rs. IV 9-12; KBo X 45 Rs. IV 48; KBo XI 14 Vs. I 19; KUB VII 41 Rs. 15; KUB XV 42 Vs. II 23-24; KUB XVII 28 Rs. III 39-49; KUB XX 35 Vs. III 19-23; KUB XXX 40 Vs. II 6-13; KUB XXXII 49 a Vs. II 13-15; Rs. III 21-23) Sommer-Ehelerol'f'un (yukarıda a.g.y.) dediği gibi yenilebilir içilebilir kurban hediyeleri arasında sayılır. Ayrıca KUB XXXII 49 a Rs. III 25-26'da *zeia-* "pişirmek" verbi ile ilgili olarak geçer.

Hititçe okunuşu üzerine ilk defa Laroche, RHA fasc. 49 (1948), s. 18 v.d.'ında KUB IX 22 II 7-8,22-23 (*nam-ma-as-sa-an A..NAGIŞKAKHI-Aan-da GIŞSERIN GIŞPA.I.NI GIŞZERIR.TUM-ia is-ha-a-i*) ve ABoT 17 II 4-5'in (*nam-ma-as-sa-an A..NA ^{G1S}KAKHI an-da ^{G1S} i-ri-ip-pi-da is-ha-a-i*) birbiriyle paralellğine dayanarak⁶ *GIŞirimpi*'yi teklif etmiş ve kelimeyi "sedir ağacından obje" şeklinde manâlandırmıştır. Yine Ona göre kelime, Sümer-Akad ismi olan ^{G1S}ŞERIN = *ERENNU'*-nun Hurri aracılığı ile Hititler tarafından alınmış şeklidir. Son olarak Friedrich, HW s. 271'de, kelimenin (^{G1S}*erimpi-*, ^{G1S}*irimpi-*, ^{G1S}*irippi-*)⁷ ^{G1S}ERIN'in Hititçe karşılığı olduğunu şüpheyle kabul eder ve a.g.e., s.84'te "Zedernholz (?)" manâsını verir. Ayrıca Hurrice PI.N.-A.'inin ^{G1S}*irippida-* (ABoT 17 II 5,16) olduğunu gösterir; aynı zamanda kelimenin ^{G1S}*arimpa-* (KUB XII 43 6; KUB XXXIV 90 2; IBoT 129 öy. 5; VBoT 58 Rs. IV 28) ile akrabalığına şüpheyle temas eder.

İdyogramın, yukarıda kaydedilen fonetik tamamlamalarına göre, Hititçesi sonu "-a" ile biten bir kelime olmalıdır⁸. Hurrice okunuşu için de ^{G1S}*zipune* /*ipi-* kelimesini teklif etmek istiyorum; zira sadece KUB XXV 42 Vs. II 17; Rs. IV 4 ile

3 Kırık ve fazla malûmat elde edilemeyen muhtelif metinler: KBo III 43 Rs. 11; KBo VII 44 Rs. 6;45 Vs. I 9,12 (= KUB XXXII 128 Vs. I 31,33: fazla malûmat yok); 60 Rs.? 11 ;93 Vs.I 4,6;KBoVIII 152 10;155 Rs. V 2; KBo X 45 Rs. III 40: fazla malûmat yok; KUB V III 105; KUB VII 61 Vs.6; KUB IX 1 Rs. III 3,32; KUB X 91 Rs. III 8; KUB XI 31 Vs. I 2; KUB XV 34 Vs.I 6;35 41; KUB XVIII 12 Rs.2,5; KUB XXII 53 1; KUB XXV 39 Vs. I 12;42 Vs. III 13;47 Vs. I (?) 5,15; KUB XXVII 22 Vs.I 12,13,17; KUB XXIX 7 Vs. 20,28 (?): fazla malûmat yok; KUB XXXII 42 Vs. ? I 5;43 Vs. I 3;58 4;65 Vs.I 23;77 Rs.7;95 Rs.8; KUB XXXIII 55 Vs. I 9;67 Rs. IV 4;89 13;KUB XXXV 39 Rs.IV 11;78 17,18;94 Rs.? 4; ABoT 21 6y.11.

4 Bk. en son H.Ertem, Boğazköy metinlerine göre Hititler devri Anadolu'sunun Faunası, Ankara- 1964 (baskıda), s. 142 n.1

5 Bk. F. Köcher, AfO XVI s. 53.

6 Bu ifadeye benzer ifade için krş. KUB X 92 Vs. I 5,11

7 Kelimenin geçtiği metin yerleri: ^{G1S} *i-ri-im-pi* (KBo V 1 Vs. II 14,20,21), ^{G1S} *i-ri-ip-pl-da* (ABoT 17 öy. II 5,16), ^{G1S} *e-ri-pi-ia* (KUB X 92 Vs I 7,11).

8 Krş. Friedrich, Heth. El. I (1940), s. 15.

KUB XXXII 64 11 'de geçen ve birbirinin paraleli olan metinlerde^{G1S} ERIN idyogramının Hurrice sözcükler arasında bu kelime ile ifade edilebileceği ve rahibin kirala^{G1S} ERIN'i verdikten sonra söylediği Hurrice sözcüklerin bu ağaçla ilgili sözcükler olabileceği, ayrıca idyogramın Hurrice fonetik tamamlamasının *-pi* oluşu teklifimi kuvvetlendiren deliller olarak gösterilebilirler. İlgili metin şöyledir:

KUB XXV 42 Vs.II 16- *nu LUGAL-as UŞ.KI.E.N nu-us-si* ^{L0} SANGA
^{G1S}SERIN *pa-a-i*

17- *nu me-ma-i* ^{G1S}*zi-pu-ni-pi ka-za-a ka-u-zi-pi*

18- *il-ua-a-i da-a-e* ^D*Li-il-lu-ri-in-na*

19- [D]*A-ba-te-en-na Ti-ia-ri-in-na*

20- [*Ma-nu*]-uz-Zu-un-na

16- Kral reverans yapar ve rahip ona sedir (i) verir,

17- ve (şöyle) söyler: ^{G1S}*zipunipi kaza kauzipi*

18- *iluai dâe* ^D*Lillurinna*

19- [D]*Abatenna Tiiarinna*

20- [*Manu*]*zzunna*

KUB XXV 42 Rs. IV⁹ 1- *nu LUGAL-as A.NA SISKUR ki-el-di-iaf*
2- EGIR-an *ti-ia-zi na-as UŞ.G[I.EN]*¹⁰
3- *nu-us-si LÜSANGA* ^{G1S} ERIN *Pa-a-i*
4- *nu me-ma-i* ^{G1S}*zi-pu-ne-pi ka-za-a*
5- *ka-u-zi-pi il-ua-i da-a-e*
6- ^D*Li-lu-ri-en-na* ^D*A-ba-te-en-[na]*
7- ^D*Ti-ia-ri-en-na* ^D*Ma-nu-zu-un-[na]*

1- ve kral kurbanı ormanda[

2- arkadan geçer ve o reye [rans yapar.]

3- Rahip ona sedir(i) verir,

4- ve (şöyle) söyler: ^{G1S}*zipunepi kaza*

5- *kauzipi iluai dâe*

6- ^D*Lilurena,* ^D*Abaten[na]*

7- ^D*Tiiarinna,* ^D*Manuzun[na]*

Transkripsiyon ve tercümesini verdiğim bu metinde cereyan eden sahneye benzer sahneler, aynı mahiyetteki diğer metinlerde de mevcuttur. Bu metinlerde, yine, bazan kralın, kraliçenin ve bazan da kurban sahibinin eline ^{L0}AZU "kâhin, büyücü, falcı" veya ^{L0}HAL "kâhin" tarafından konulmakta ve bazan elinden alınmaktadır. Fakat yukarıdaki metinde söylenen Hurrice sözcükler söylenmemektedir. İlgili metinler şöyledir:

9 Paralel metin: KUB XXXII 64 8 v.d.

10 KUB XXXII 64 9: *UŞ.KI.E/N*

KUB X 63 Vs. I

9- [nu LUGAL-us] I.NA.E.DINGIRLIM û-iz-zi na-as-
kân I.NA KÂ E.DINGIRLIM

10- [pi-r]a-an ti-ia-zi nu-us-si-is-ta ^{L^U}AZU

11- hu-us-ta-an se-ir ar-ha ua-ah-nu-uz-zi

12- na-as-ta SAL.LUGAL A.NA PA.NI DINGIRLIM
an-da û-iz-zi

13- na-asA.NA DINGIRLIM UŞ.KI.EN na-as-ta ^{L^U}AZU
^{G^{1S}}ERİN

14- A.NA SAL.LUGAL QA.TI.ŞU da-a-i

9- [ve kral] mabede gelir, o mabedin kapısının

10- [ön]ünden geçer. ^{L^U}AZU "kâhin, büyücü, falcı"

11- mineral maddeyi onun üzerinde döndürür.

12- Sonra kraliçe tanrının huzuruna gelir.

13- O, tanrıya reverans yapar. Sonra ^{L^U}AZU sedir(i)

14- kraliçenin eline koyar.

KUB XII 11 Rs. (?)

7- nu ^{L^U}AZU ta-ma-in ^{D^{UG}}GAL GEŞTİN A.NA EN
SISKUR.SISKUR pa-a-i

8- BE.EL SISKUR.SISKUR-ma-az pi-ra-an kat-ta
da-ga-a-an si-pa-an-ti

9- nu EN SISKUR.SISKUR UŞ.KI.EN nu-us-si-kân
^{L^U}AZU ^{G^{1S}}SERİN

10- ar-ha da-a-i na-at-sa-an EGIR-pa ^{G^{1S}}ta-ah-hu-ri da-a-i

7- ^{L^U}AZU, başka şarap GAL kabını kurban sahibine
verir;

8- kurban sahibi de önden aşağı yere kurban eder.

9- Kurban sahibi reverans yapar ve ona ^{L^U}AZU sedir(i)

10- alır ve o tekrar kurban masasına (?)¹¹ kor.

11 Bk. Friedrich, HW s. 125: (G^{1S}) lahkhura "Opfertisch (?)" der.

- KUB XXVII 1 Vs.I 35- *nu ma-ah-ha-an am-ba-as-si ki-el-dî-ia-an-na hu-u-i-sa-ua-za ze-ia-an-da-zi-ia*
 36- *si-pa-an-ti nu LUGAL-as EGIR SISKUR ti-ia-zi nu-us-si-kân* ^{L0} HAL ^{G1Ş} ERİN *ŞU-i da-a-i*

35- Vaktaki *ambassi* ve *keldî'de* çiğ ve pişirilmişle
 36- kurban sunar, kral tekrar ritual(e) geçer ve kâhin sedir(i) eline kor.

- KUB XXVII 1 Rs.III 15- *tu-pa-an-za-ki-us-sa IŞ.TU GEŞTIN-in ta-ua-li-it su-un-na-i*
 16- *ta-as-ta* ^{L0} HAL LUGAL ^{G1Ş} ERİN [*ŞU-az ar*]-*ha da-a-i LUGAL-US UŞ.KI.EN*
 15- *tupanzaki-* kaplarını da¹² şarapla, *taual'le* doldurur,
 16- ve sonra kâhin sedir(i) kiralın [elinden] alır; kral reverans yapar.

- KUB XXXII 49 a Vs.II 7- *nu-kan* ^{L0} AZU *A.NA BE.EL SISKUR.SISKUR* ^{G1Ş} ERİN *ar-ha da-a-i*
 8- *na-at-sa-an kat-ta A.NA* ^{G1Ş} BANŞUR.AD.KID *da-a-i*
 9- *BE.EL SISKUR.SISKUR UŞ.GI.EN* ^{L0} AZU-*ma hur-li-li*
 10- *ku-un-zi-ip zu-uz-zu-ma-a-ki-ip KI.MIN me-ma-i*
 7- ve ^{L0} AZU kurban sahibi için sedir(i) çekip alır.
 8- Onu hasır masanın altına kor.
 9- Kurban sahibi reverans yapar ve ^{L0} AZU Hurrice
 10- *kunzip züzsumâkip* (diye) aynen söyler.

- KUB XXXII49 a Vs.II 17- [*nu*]-*za-kân BE.EL SISKUR.SISKUR QA.T&m* *.ŞU a-ar-ri nu-us-si* ^{L0} AZU
 18- ^{G1Ş} ERİN *pa-a-i BE.EL SISKUR.SISKUR UŞ.GI.EM* ^{L0} AZU-*ma*
 19- [*hur*]-*li-li ku-un-zi-ip zu-uz-zu-ma-a-ki-ip KI. MIN me-ma-i*

12 Bk. Friedrich, HW s. 228: (ein Behalter) der.

- 20- [x?] ^{LÜ}AZU X¹³-an *KAB-la-az da-a-i ku-un-na-az-ma-kân*
- 21- [^{DUG}a]-ah-ru-u-us-hi-ia-az ^{G1S}ERIN *sa-ra-a da-a-i....*
- 17- [ve] kurban sahibi ellerini yıkar, ^{LÜ}AZU ona
- 18- sedir(i) verir. Kurban sahibi reverans yapar; ^{LÜ}AZU da
- 19- [Hur]rice aynı şekilde *kunzip zuzzumakip* (diye) söyler.
- 20- [x] ^{LÜ}AZU, X'i soldan alır; sağdan
- 21- [a]hrushi-[kab]ından sedir(i) çıkarır.

Sedir ağacı, metinlerimizde, tanrıları hoşnut etmek için yakılan (KUB XXXIII 103 Vs. II 1-5 (= 100 + KUB XXXVI 16): bk. Güterbock, Kumarbi Efsanesi, s.24) ve kırılan (KUB XXXIII 98 Vs. II 5-14 (+ KUB XXXVI 8) = 102 Vs.II: Ullikummi şarkısı (bk. Güterbock, a.g.e.,s. 18)) bir ağaç olarak ta geçer. Ayrıca yağından (belki katranı veya reçinesi kastedilmiş olmalı) ve kendisinden çıkan serinletme hassası (?) tanrı Telipinu'yu cezbetmektedir (KUB XXIV 1 Vs. 11-12;2 Vs.10-11: bk. Gurney, AAA XXVII s. 16 v.d., s.54).

Hititler devri Anadolu'sunun sedir ağacı bakımından durumu hakkında, kraliçe Puduhepa'nın Arinna şehrinin Güneş tanrıçasına yaptığı duada (KUB XXI 27 Vs. I 3-5: tercüme için bk. Götze, ANET (1950) s. 393) biraz bilgi vardır. Buradan Anadolu'nun "sedir memleketi" haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Gılgamesh destanına ait fragmanlarda (KUB VIII 48 Vs.I 2 v.d.; KBo VI 32 (=KUB VIII 52) 6; KBo VI 30 + 31 Vs.I (=KUB VIII 51 Vs. II + 53): transkripsiyon ve tercüme için bk. Friedrich, ZA 39 (NF 5) s. 7 v.d.; KBo X 47 d Rs.IV 3; 47 g Rs.III 6,9,16 (transkripsiyon ve tercüme için bk. Otten, İst. Mitt.8 (1958) s.108-109,112-113)) Enkidu ile Gılgamesh'in gökyüzünün boğasını ve Huwawa'yı öldürdükleri ve dağın sedir ağaçlarını kestikleri tanrı Anu tarafından Enlil'e söylenmekte ve bu yüzden içlerinden birinin ölmesi istenmektedir. .

Ayrıca metinlerimizde (KBo VI 29 Vs. I 31; KUB XV 34 Vs.I 19,40,48,50; Vs. II 32,43; Rs.III 13,35,57; Rs.IV 28,37,41,44,50,56) ^{DINGIR}^{MES}^{LÜ}^{MES} ^{G1S}ERIN-as da geçer. Forrer, RHA I (1931) s. 153 n. 32'de "die Götter des Zederhains (?)" (=sedir ormancığı (?) tanrıları) daha sonra Laroche, Recherch., s.94'te "Dieux du Cedre" (=sedin tanrıları) şeklinde tercüme etmişlerdir. Hattuşili metninde (KBo VI 29 Vs.I 30-32: transkripsiyon ve tercüme için bk. Götze, Hatt., s.46-47) Muwattall'nin, Hatti şehrinin ve Arinna şehrinin tanrı statüleri yanında sedir tanrılarının statülerini de Hattuşa'dan kaldırıp Dattaşşa'ya götürmesinden bahsedilmesi, bu tanrılara verilen ehemmiyetle ilgili olsa gerektir.